

GOETHE

VOILA UN HOMME“, e szókkal fogadta Napoleon Goethét azon nindkettőre sokáig emlékezetes találkozáson 1808 októberében, Erfurtban. Mit értett ezalatt? Sok vita, sok elemezgetés próbált erre a kérdésre választ találni, de hiába! Furcsa véletlen, hogy a pedánságig pontos Goethe e találkozásról csak évek múltán csinált feljegyzéseket, magukra az üdvözlő szavakra sem emlékszik pontosan, s így valójában még azt sem tudjuk: miről beszélgettek jó egy óra hosszat?

Napoleon férfikora delén, hatalmának tetőpontján állt akkoriban; a nála húsz évvel idősebb Goethe már az öregség küszöbén, hírnévben méltó társa az Empereurnek. Vajmi kevés hiteles adatunk maradt fenn arról a kölcsönhatásról, melyet a két szellemóriás egymásra gyakorolt; annyi bizonyos, hogy Napoleon nagy rábeszéléssel hívta magához Párizsba, a világ fővárosába, a német költőfejedelmet, — s Goethének erősen kellett önmagával harcolnia, hogy egy kis hercegség székvárosát a diadalmámorek sorozatában úszó metropoliszal föl ne cserélje.

Napóleon a genie megérzésével látta meg a belépő „öreg úr“-ban azt, aminek megértéséhez az utókornak csaknem egy évszázadra volt szüksége: az embert. Hisz a XIX. század két utolsó harmadában Goethe csaknem kizárólag az irodalomtörténészek és esztéták egyeduralmának volt kiszolgáltatva; — a fizikusról, a geológusról, a biológusról is tettek ugyan említést, de nem látták meg benne az egységet, az embert! Pedig Goethe az egész életet, annak minden rejtélyét kereste:

Greift nur hinein ins volle Menschenleben!
Ein jeder debt's, nicht vielen ist's bekannt;
Und wo ihr's packt, da ist's interessant.“

Ez látszik Goethe vezérlő gondolatának egy hosszú életen át. Minden, ami őt érdekli, egyszersmind az alkotó géniét is rezonálásba hozza. Mint Midas királynak bűvös érintésétől, úgy válik arannyá minden, amit ő megfog, amiről csak véleményt, ítéletet mond. Ha élete utolsó éveinek pontos krónikását, Eckermannt olvassuk, meglepetve látjuk a nyolcvanéves aggastyán fiatalosan friss és lenyűgözően sokoldalú érdeklődését és tudását.

Sokan, kik Goethe életét nem tanulmányozták közelebbről, azt hiszik, hogy volt egy művészet, amely iránt hiányzott belőle a megértés: a zene. Nagy, nagy tévedés! Jóllehet ő maga e téren valóban nem volt produktív, sem mint alkotó, sem mint interpretáló zenész, de annál lelkesebb és komolyabb élvezője és megértője a muzsikának. Háza legalább hetenként egyszer megnyílt a legkomolyabb kamarazene

és ennek műértői számára; ő maga lelkes tisztelője Beethovennek, s nem rajta múlt, hogy kettőjük között Soha személyes érintkezés nem fejlődött.

E sorok célja az volt, hogy Goethének, az embernek emlékét szolgálják, — nem több, mint egy áldozat, melyet az igazhívó és hálás epigon, az irodalmi szaktudománytól távolálló laikus, modern ember a szellemóriásnak bemutat. Talán ezért is érezném profánálásnak, ha azt a csodálatosan gazdag egységet, amit az ő élete alkot, bármely szempontból is bonckés alá akarnám venni. Hiszen annyiszor elemezték mikroszkópos részecskékig Goethét a költőt, az író, az államférfit, tudóst, a művészt,—a „Sturm und Drang“ ragyogó ifjú hősét és az „Olympuson trónoló“ aggastyánt, — olvastunk és különösen e jubileumi évben olvasunk cikkeket, melyeknek címe: Goethe és China, Goethe és az alkalmazott vegytan, Goethe és a matematika, stb., stb! E mozaikdarabok lehetnek bármily ragyogóak, bármily értékesek: ha az egész képet akarjuk látni, akkor annyira kell eltávolodnunk, hogy az egyes köveket ne vehessük külön-külön észre. Goethénél, az embernél, a mozaik maga oly óriási, hogy épp ezért volt talán egy évszázad távlatára az emberiségnek szüksége, hogy az egész képet átfoghassa.

A kor, midőn e gazdag élet útjára indul, a széttépett német világ legmozgalmasabb periódusai közé tartozik. Az alig eszmélő gyermeki öntudat már a hétéves háború forгатagában találja magát, házukban francia tisztek lagnak, s fogékony lelke végigéli azt a hőskölteményt, amelyet a nagy porosz király egyedül harcol végig jóformán az egész kontinenssel. Mogorva és szigorú atyjának kedélyét csak elsötétítik az események. Egy évre rá, hogy a harci zaj elcsöndesül, a gyermekifjú elkerül a szülői háztól, s mikor — egy súlyos betegség által rákényszerített, hosszú pihenéstől eltekintve — visszatér Frankfurtba, már szárnyaira kapta nevét a dicsőség: Werther és Götz íróját ünnepelve emlegetik az egész német világban. Fialat szépségének és lobogó genialitásának teljes ragyogása tölti be ezt a frankfurti pár évet; — már ismerik lírai költeményeinek egy részét is, hiszen Lotte, Friederika nagy szerelmei már a múltéi, és ebbe hajlik Lili iránti vonzalma is. Minden tettén a lángész ösztönös hatalma: ahogy éjjel fölugrik ágyából és gyorsan papírra vet egy verset, — ahogy megtámadja és kifigurázza a nála jóval idősebb Wielandot, kit még nem is ismer s kitől soha mást, mint szeretetet, nem fog tapasztalni; — ahogy rövidebb utazásait végigtombolja; — futólagos és mégis oly messzi horderejű együttléte a weimari hercegekkel, Karl Augusttal és Konstantinnal, — végül ennek megható ellentétéképpen a szigorában már megenyhült, gyermekére büszke apa, ki pedantériáját abban éli ki, hogy fiának ügyvédi irodáját vezeti, és boldog, mikor ennek villámgyors áttekintésében, pompás ítélőképességében gyönyörködhetik, — mily csodálatos kaleidoszkóp! Az emberek ámulva dörzsölik szemüket. Mi ez? Gleim, Bürger, Klopstock után egyszerre ez a búbajos nyelv és ezek a melódiák benne?! Egy ifjú, kiben minden forrong, mint egy vulkánban, — íróasztalán már ott van az „Urfaust“, a világ legóriásibb költői alkotásának torzója; egy ifjú, kinek egész lényé még káosz, de ez a káosz „táncoló csillagokat szül“.

Égő lelkében a legkülönbözőbb érzések és tervek küzdenek egymással: családi boldogság Lili oldalán, vagy út Olaszországba vagy Weimar? S a sors kockája fordul: a döntés megtörténik, a bálványozott ifjú megérkezik abba a német városkába, mely azóta is az ő nevének sugarait ontja a világba, — hisz mind a többiek: Schiller, Herder, sőt még halála után is: Liszt Ferenc, miatta és érette gyűltek oda. Ki és mi volt ő akkor, azt rajongón írja le Wieland, ódát zengve róla.

Ez így tart még néhány hónapig, s aztán ... csend lesz. A „Sturm und Drang“-nak vége, a költő elhalkul, — a helikoni forrás, melyből gejzír erejével csapott föl a víz, mintha ki akarna apadni. A költő államminiszteri székben ül: nehéz harcok után, miket nem neki kellett megvívnia, hanem az uralkodó hercegnek és az özvegy anyahercegnek, kiknek egész tekintélyüket latba kellett vetniök, míg az államtanács tagjai belenyugosznak abba, hogy ifjú kollégájukkal egy asztalnál foglaljanak helyet. S most meglepődéssel figyel föl előbb a székváros, majd az egész hercegség.¹ A tegnap még csapongóan vidám fiatalember ma már egy érett férfi áhitatos komolyságával temetkezik el száraz aktái közé; egy szavával, egy gondolatával tízezreknek sorsán változtathat: az abszolút államfő és népe között áll ő. A műzsák elcsendesülnek, csak Klio figyel, neki sok följegyezni valója van ez évek történetében. Megint csodálatosan és emberien egész az, amit Goethe tesz. A közigazgatás, az államháztartás ezernyi gondja tölti ki napjait. Hogy Ilmenau bányaromjait új életre keltse, ásványtani és geológiai tanulmányokat folytat; vezetése alatt az uralkodó herceg és alattvalói között olyas viszony alakul ki, amely az alkotmányos monarchiára vall, — pedig a francia forradalom tanulságai és reakciói egyaránt messze vannak még. Felejthetetlen a jelszó, mellyel nálánál jóval fiatalabb, a gyereksorból alig kinőtt uralkodóját népe iránti kötelességeire figyelmezteti:

„Was du ererbt von deinen Vätern hast,
Erwirb es, um es zu besitzen.“

Az irodalomtörténet szinte panaszkodik az első weimari évtized terméketlensége miatt, — de az ember Goethe óriási méretekben nő. S mint a fiatalos könnyelműség, a geniális lobogás az államférfiúi komolyságnak, úgy adnak helyet a játszi és csapodár szerelmek egyetlen komoly, nagy érzésnek.

Szerencsés volt-e a találkozás Goethe és Frau von Stein között, azt nehéz volna megmondani. Hogy nagy, értékes érzelmeket szült e viszony, azt tagadni nem lehet, — de nem tagadhatjuk azt sem, hogy sok keserűséget, sok disszonáns akkordot hozott be a költő életébe. Talán merészség, amit leírok: ez a bizonyos fokig természetellenes kapcsolat egy életvidám, edzett, erős fiatal férfi és egy nála jóval idősebb, beteges, hervadt, gondokba belefáradt nő között okozhatta részben a költőnek elhalkulását. Igaz, hogy egy másik, általánosan emberi irányban sokat nyert Goethe, — de annyi bizonyos, hogy ő e szerelemben nem volt boldog (pedig nem sejtette: mennyi keserű-

¹ Sachsen-Weimar a napóleoni háborúk után lesz nagyhercegség.

seget fog neki az imádott asszony később okozni!). Egy ideig küzd, s aztán egy reggelen eltűnik Weimarból. Kevesen tudják, hogy nagy álmát megy megvalósítani: Olaszország várja benne régi szerelmesét, — s még kevesebben, talán senki, talán még ő maga sem érzi világosan, hogy ez az elutazás ... menekülés Frau von Stein elől, egészen úgy, mint tizenhárom év előtt a szép menyasszonytól, Schönemann Lilitől menekült.

Ismét fordul egyet a kaleidoszkóp, s az elfogulatlan, de gyöngéd szemlélő előtt egy rajongó és ragyogó Goethe áll, ki elfelejti észak ködös, szürke égboltját. Milyen nagy volt a vágyódás benne, azt Mignon Örökszép dala mondja el, — s hogy mit érzett ott ő maga, arról tanúskodik egyik levelének e mondata: „Wenn Ihr an mich denkt, so denkt als an einen Glücklichen.“ Valóban, az a másfél év, amit Goethe Olaszországban töltött, életének talán legboldogabb korszaka volt.

Boldogság? Álljunk itt meg egy percre! Lewes, első nagy biográfusa, azt írja róla, hogy amit élt, az szebb volt mindennél, mint amit írt... és sokan vannak még ma is azon a véleményen, hogy Goethe élete a legtökéletesebb emberi remekmű. Milyen nagy tévedés ez! Hisz épp itt van a legmélyebben emberi tulajdonság e gigászi vonásokkal megrajzolt emberi sorsban: Goethe nem volt boldog, mert nem lehetett az! Más kérdés hogyan tudott ő az élet kisebb-nagyobb zökkenőin átjutni, hogy mekkora büszkeséggel tudta a világ előtt eltitkolni, ha valami fáj. De a boldogság a legnaivabb, legprimitívebb érzések egyike, s hogy lehetett volna rá képes valaki,, akinek igazi énje, Faust, oly szenvedélyesen vallja:

„Und was der ganzen Menschheit zugeteilt ist,
Will ich in meinem innern Selbst gemessen...
... Ihr Wohl und Weh auf meinen Busen häufen.“

Hanem életének ez a szentivánéji álma, az itáliai álmkép, boldog volt és gyönyörű. Újból megszólal a költő és fblébred a művész, — bár (sajnos í) nagy teherrel súlyosbítva, melyet még hazulról hozott el magával I E tehertétel: Winckelmann. Azon idők egyetlen műtörténéskének szuggesztív hatalma alatt csak az antikot kereste, csak ezt látta meg, s nem vette észre azt a leggyönyörűbb ajándékot, amit Olaszország az emberiségnek adott: a renaissance-ot! Anyja, az irodalomtörténet mosolygó Frau Aja-ja túlbecsülte fiának „saszemeit“, mikor azt hitte, hogy mindent meglát, ami szép. Giotto, Pisano, Ghirlandajo, Donatello még egy emberöltőt pihenhetek sírjukban, míg Ruskin föltámasztotta őket.

Ám az utas lelkében magában megy végbe a rinascimento, az újjászületés, hacsak rövid időre is. Az antik világ lenyűgöző emlékei, — Itália ragyogó napja és derűs ege az otthoni szürkesség után, — egy kis német Residenzstadt (minden szabadelvűség ellenére is) merev életformái helyett a vidám és fiatal művészek köre, — az élő és alkotó természet minden bujasága és színpompája... lehet-e csodálni, ha az immár közel negyvenéves Goethe újból az első diadalok frankfurti éveinek hangulatába esik? Még ő maga sem sejti, milyen határkövet fog ez a másfél év számára jelenteni! De egyelőre boldog,

— szerelmi életét is új nap aranyozza be, — élvezi Nápolyt, élvezi Rómát, — heteken át sétálgat és mereng a Pinción s a Borghesek kertjében ...

S hogy mennyire nemcsak költő Goethe, azt legjobban talán éppen az olaszországi tartózkodás bizonyítja. Valószínű, hogy egy Petőfinék, egy Heinenek soha gazdagabban nem ömlött volna ajkairól a dal, mint ilyen benyomások között és után. Viszont Goethénél — ha nem is marad néma — nem kezdődik itt új, ihletett költői periódus. Sőt mikor visszatér Weimarba, a régi barátok megdöbbenven veszik észre a változást! Mintha valami megfagyott volna benne. Szótlanabb, szigorúbb, mint régen. Az egykor oly rajongó és készséges barát nehezen hozzáférhetővé lesz, s végül — az antik emlékeket megújító római főurak példáját követve, magához veszi lakótársnak Vulpius Krisztinát! Olyan ökölcsapás ez a weimari legmagasabb körök arcába, amit — a hűséges jóbaráton, az uralkodó hercegen kívül — évekig nem tudnak neki megbocsátani. És legelső sorban nem ad bocsánatot Frau von Stein. Az ő szívéen nagy és mély sebet ütött már az olasz út maga is, s most igazán az Eumenidák költöznek beléje! Hosszú éveken át szórja a gyűlölködés és a kicsinyes asszonyi rágalmak mérges virágait abba az „erkölcsi fertőbe“, amelybe — szerinte — a Goethe-ház sülyyedt. Az ember önkénytelenül is arra gondol: mennyire kellett e nőnek Goethét szeretnie, ha most oly keserűn tudja őt gyűlölni! E gyűlölködésnek maradandó emléke az az eltorzított és hamis kép, mely Krisztináról egészen a XX. század elejéig a köztudatban élt; ezen nem változtatott még az sem, hogy Goethe 1806 végén, a jénai csatavesztés és Weimar nehéz francia megszállása után, Krisztinát törvényes feleségül veszi. Még ezután is feszélyezetten megbeszélte pont: lehet-e a „kegyelmes asszonyt“ úrihölgyek közé meghívni? s az embernek jól esik a sok kicsinyeskedés között olyan szellemes döntést hallania, mint Schopenhauer Johannának (a nagy filozófus akkoriban Weimarban élő anyjának) szavait: „Ha Goethe a nevét adta oda, úgy mi is nyugodtan adhatunk neki egy csésze teát.“

DE NE VÁGJUNK elébe az eseményeknek! Még csak 1790-et írunk, s az államminiszter most igazán fontos, történelmi jelentőségű időket él át. Az első nagy európai koalíció indítja hadseregeit a szent monarchikus eszme ellen lázadó Franciaország megbüntetésére. Braunschweig hercege, a fővezér, eltaposni készül, egyszer és mindenkorra eltaposni a forradalom démonát. E hadjáratban Karl August mellett részt vesz Goethe is, s a gondolkodó, bölcs „ember“, ki benne lakik, nem egy tapasztalattal, nem egy bölcseséggel lesz gazdagabb. Örökké gránitba vésendők lettek volna a valmy-i nap estéjén mondott szavai, melyeket akkor jóformán senki sem értett meg, s melyek egy elkövetkezendő negyedszázad minden gloire-ját és minden nyomorúságát látták előre: „A mai nappal új fejezet kezdődik a világtörténelemben“ ... ő az egyetlen, aki átérzi: mit jelent az, hogy az egyesült királyok és fejedelmek zsoldos csapatai meghátrálnak a gyülevésznek, hordának gúnyolt néphadsereg előtt. Vájjon megérezte-e az ő látnoki lelke azt, hogy hová fog fejlődni az „ein Volk in Waffen“ akkoriban

oly csodás bűverejű fogalma, ha majd átveszi a parancsnokságot, a főszerepet a nagy Moloch: a gép!

Körülbelül ebbe az időbe esik Goethe legnagyobb fejlődéstani fölfedezése is: az os intermaxillare és a koponyacsontok csigolyaelmélete. Böme, a szenvedélyes és izzóan gyűlölni tudó Böme, sohasem tudja Goethének megbocsátani azt, hogy a csigolyaelméltre a Lido partján sétálgatva, egy ott talált, félig szétesett báránycoponyát vizsgálva jött rá.¹ Börne megvetéssel ír arról, aki Velencében, a lagúnák és a történelmi szépségek bűbajos városában arra képes, hogy egy állati koponyával társalogjon! Nem kell-e ma ezen mosolyognunk? Hisz tudjuk, mily messze volt akkoriban Goethe leikétől a költő, és mennyi új, mennyi mély benyomás raktározódott föl abban az ő csodálatos öntudatában, hogy aztán évek, talán évtizedek múltán bukkanjon ismét föl, ki tudja, milyen formában? Hiába! A lángész mégis csak valamilyen „transformator“, aminőket ezrével állított és állít elő az emberi ész, mióta a világ fölötti uralmat a villamosság hódította el magának: ki volna megmondhatója, hogy melyik benyomás, mely gyermekkori emlék marad az öntudat legalsó rétegeiben évtizedeken át elföldelve, hogy aztán valamikor, szinte varázstüetésre, mint egy ragyogó eszme keljen új életre?! Ezért nem volna szabad egy lángész életében meddő évekről beszélnünk; az ilyenek talán terméketlenek a szó termést hozó értelmében, de hisz az anyaföld akkor is éltet és teremt, mikor a magot a mélyben csíráztatja! Hány növénynek rejlik az igazán becses része örökké benn a földben, s csak őszre érik meg, mikor már minden elvirult, s a természet szinte halódik!

Olyan méretű egyéniséget, mint Goethe, nem lehet és nem szabad rendszerek szerint osztályozni, feltördelni. Ezért helytelen önála külön a költőről, az íróról, a fizikusról, stb. beszélnünk, hacsak nem akarjuk magunkat a mefisztói kritikára kárhoznatni:

„Wer will was Lebendiges erkennen und beschreiben,
Sucht erst den Geist herauszutreiben,
Dann hat er die Teile in seiner Hand,
Fehlt, leider! nur das geistige Band.“

A nagy, a lenyűgöző, az örökkévaló őbenne éppen az egység, a kozmikus méretekbe átdimenzionált emberi mikrokozmosz. Egy óriási törzs, melynek ágai a legkülönbözőbb virágokat és gyümölcsöket terülik; de ki beszélne a fa egyes ágairól külön úgy, hogy az életet adó gyökerekről és törzsről megfélekedznék?

Tavas van, 1794 tavasza. Új, hatalmasnak ígérkező ág kezd kihajtani a látszólag mohosodni kezdő fából, rajta ezernyi bimbó; az ág tövébe Erato, Klio, Thalia és Melpomene gyöngéd kezei véstek be egy nevet: Schiller. Megszületik a legszebb, legmélyebb barátság, melyet minden idők irodalomtörténete ismer: egymásnak adják lelkük jobbik felét, és mindkettő úgy érzi, hogy ő a nyertes a cserében.

Kevés helyen szeretjük meg az ember Goethét jobban, mint Schillerhez írt leveleiben. Csodálkozva gondolok azokra a történelemhamisítókra (nem találok alkalmasabb szót!), kik ezt a viszonyt úgy

¹ Amália özvegy anyahercegnőt kísérte akkor Velencéből haza.

igyekeztek beállítani, mint a büszke Goethe leereszkedését a nála io évvel fiatalabb, jóval népszerűbb, de mégis szegény Schillerhez, kit jóformán még arra sem méltatott, hogy féltékeny legyen rá. Mennyire hazug ez a beállítás! Cáfolja ezt már az a külső tény maga is, hogy Goethe nem nyugszik addig, míg a jó barát vele egy városba nem kerül, s míg le nem veszi vállairól a megélhetés sanyarú gondjait. S nem él benne sem egy gondolat, sem egy terv, melyet ne közölne vele, s ne kémé tanácsát: „Seien Sie wieder einmal mein Berater“ ... „wieder mein guter Prophet, wie immer.“

Milyen erővel és milyen mélységgel buzog fel Goethéből a baráti kapcsolat folytán a költői véna, annak örökbecsű emléke Faust „Zueignung“-ja, — talán a legszebb, amit valaha német nyelven írtak. És hogy mit jelentett ez a korszak egész Schiller haláláig a német irodalom számára, azt mondják el az irodalomtörténészek. Nekünk fontos az, hogy az emberi érzések egyik legnemesebbike tizenegy éven át tartotta összeforrvá ezt a két férfit, rendületlenül állva egymás mellett, mint a weimari színház előtti kettős ércszobor alakjai. Bizonyára több volt ez, mint barátság: inkább megszentelt frigyhez lehet hasonlítani.

Az ÉVEK MÚLNAK, elkezdődik a veszteségek sora. Herder már megtért apáihoz, s három év múlva kiszenvedett az alig 46 éves jóbarát, Schiller is. Goethe egyedül maradt. Komoran, didergően egyedül. Következő év őszén rajta, az Ő otthonán is átgázol a francia hódító, Weimar nehéz napokat él át. Aztán még néhány évi viszonylagos csend, ebben egyetlen nagy esemény: találkozás a világhódítóval. Majd beteljesül a végzet. Az a hullám, mely a Szajnából 1789-ben óriási erővel kicsapott és áthömpölygött egész Európán, megtörik az Ural hegyláncán, s már jön visszafelé, maga előtt sodorva mindent s nem pihen el, míg azt a másik emberi kolosszust, az egyetlen, aki Goethét egész nagyságában első látásra képes volt megérteni, ki nem dobja az Atlanti-óceán egy magányos szirtfokára.

Európa elcsendesül, évek hard dübörgése egy kongresszus vidám tánczenéjében halkul el. Már a porosz, a német „Freiheitskrieg“ lelkesedése, amely halálba úzi Römert, hidegen hagyja a weimari óriást. És azután, Goethe maga mondá, hogy inkább elvisel igazságtalanságokat, csak rend legyen. S végre is: Metternich Európájában rend van, hangtalan, dermedtő rend és csend.

És a weimari szellemóriás körül is egyre csendesül a világ. Schiller után anyja, a mindig mosolygó, fiát mindig megértő „Frau Aja“ költözik el az élők sorából, — és egyre ritkul a baráti kör. Még Schiller előtt Herder, aki oly döntően szólt be a fiatal diák szellemi fejlődésébe — valamikor régen, a strassburgi évek alatt, a sesenheimeri románc idejében. Aztán Wieland, — majd el kell siratnia Faust Euphorionját, lord Byront, kit annyira szeretett. S ki tudja, talán három évvel azelőtt titokban meggyászolta a szentelenai szirtre láncolt másik óriást is; Goethe volt az egyetlen német, aki elég bátor volt Waterloonak nem örülni, s nem is oly régen volt az, mikor egy weimari szalonban a legázolt, fogoly Napóleont gúnyolták, rágalmaz-

ták, ő hirtelen felállt és nyersen közbekiáltva: „Lasst mir meinen Kaiser in Ruh“ elhagyta a szobát. Válasz ez a jelenet azoknak is, kik oly célzatosan nézik le Goethében az udvaroncot.

Családi élete nem boldog. Felesége már régóta nem több, mint házvezetőnő, s 1816-ban meghal, egyetlen fia könnyelmű és messzi idegenben hal, el (1830). Ami kevés napsugár még számára kisüt, az két kis unokájától jön; — Otilie, fiának felesége, majd özvegye, nála él ugyan, de csak azért, hogy a Goethe-név varázsában sütkérezzék. Még egyszer felébred a szerelem hatalmas ösztöne is, és a 75 éves aggastyán számára nem kisebb úr, mint Karl August, Sachsen-Weimar nagyhercege, kéri meg a fiatal Lewetzow Ulrike kezét. A választ sejteni lehetett előre: gyöngéd elutasítás,— a szerelem Goethe egyik legszebb és legutolsó elégiájában csendül ki. S az ilmenau-i tölgyek alatt szomorúan emlékszik vissza az 50 év előtt itt, ugyanezen fák alatt született dalra: „Warte nur, balde ruhest du auch!“

Az utolsó két weimari élettárs, kik elhagyják, Frau von Stein (1827) és Karl August (1828). Előbbivel valamilyen elfogadható viszony mégis csak kialakult, különösen Krisztina halála után, — utóbbi mindvégig a hűséges, megértő barát maradt. Voltak közöttük is félreértések, volt tartósabb elhidegülés is, de a fejedelem derék, talán olykor gyalultatlan, de mindig arany szíve megtalálta a helyes utat a kibékülésre. Ne felejtjük el, hogy a feudális világban élünk, ahol az uralkodó teljhatalmú, kényúr,— kivált most, a Szent Szövetség zászlaja alatt, amely a királyok győzelmét hirdeti a népek fölött. Az „udvaronci“ és „fürstendieneri“ vádnak nagyon ellene szól az a tény, hogy éppen saját urával zördül össze és vele szemben duzzog. Azt hiszem, e ponton is összetévesztik a formát, a modort a lényeggel.

A weimari Fürstengruft vasajtaja döngve zárult be, Németország eltemette legnagyobb halottját. Kevesen sírnak utána, — talán egy-két hűséges alkalmazott, ki most támaszát veszté el benne, talán Wolf és Walter, a két unoka, kik elég nagyok; ahhoz, hogy megértsék: a gondtalan, vidám életnek, a nagyapai háznál vége van. De senki a múltból, senki azok közül, kik valaha együtt nevettek, együtt terveztek, együtt küzdöttek vele. Ha él még valaki ezek közül... „Wenn es noch lebt, irrt in der Welt zerstreuet.“

EGY ÉVSZÁZAD mult el azóta, hogy Goethe megkezdte az öröklételet, — nem a teozófusok ködös metempszychozisát, hanem az öröklételet itt a földön, közöttünk, emberek között.

Hiszen évezredekre szóló hírnév sokaknak jutott osztályrészül. Augustus költője büszkén énekelhette: „Non omnis moriar!“, s Pheidias neve éppen úgy ragyog mint Baché, hiába szállott amarra két és fél ezred, erre két évszázad pora. Mindegyiknél az a halhatatlan rész, melyet műveibe lehelt át a művészi ihlet önfeledt perceiben, s így lett halhatatlanná Horatius, a költő, Pheidias, minden idők legnagyobb szobrásza, Bach, a zenész.

Hát Goethe?

Legyünk őszinték. Ha 60 évi írói és költői működésének mérlegét elkészítjük, akkor látnunk kell, hogy a mi számunkra aránylag

nem sok maradt, a XX. század aránylag nem sokat tartott meg a maga számára. Faustról nem beszélek. Olyan alkotás ez, amelynek méreteit magával Goethével szemben sem alkalmazhatjuk, — egyetlen műve sem tűri meg az összehasonlítást ezzel az örökbecsűen emberi remekművel. De Weither, a Wahlverwandschaften, Götz, Egmont, Iphigenie... mindez már nem a mi világunk! Egy csokor a szerelmi versekből és balladákból, a Dichtung und Wahrheit, Wilhelm Meisters Lehrjahre, — ezek még ma is élő alkotások; a többi bevonult az irodalomtörténet pantheonjába, gondosan méltatva, elemezve, néhány még a kötelező középiskolai olvasmányok közé is.

S a természettudós? Igaz, hogy Helmholtz majdnem bizalmatlankodó pontossággal vizsgálta felül Goethének közel 300 optikai kísérletét, s nem talált bennük egyetlen hibát sem, — a „Metamorphose der Pflanzen“ egyenesen genialis, — az anatómiai fölfedezések Lamarck és Darwin korszakos elméletének úgyszólván előfutárjai, sőt a példákat még szaporítani is lehetne és mindez csak növelné bámulatunkat a lángész sokoldalúsága iránt. De a bámulat még nem jelent közelséget, akárhányszor még szeretetet sem.

Az, amiért őt magunkénak érezzük, éppen nem genialitásának kozmikus méreteiben találja magyarázatát, hanem abban, hogy mindezen keresztül megmarad embernek, szenvedésekkel és kevés örömmel megáldott életet végigélt embernek. Ezért oly közvetlenek éppen azon alkotásai, melyekben önmagából legtöbbet ad; fent említettek mind ilyenek: lírája, önéletrajza, a Lehrjahre, mely sok tekintetben kiegészítője a Dichtung und Wahrheitnak, ilyenek levelei is. És ebben találjuk meg a magyarázatát annak is, hogy Eckermann „Beszélgetései“ miért oly kedves, értékes olvasmány. Annyi közvetlenséggel adják az öreg Goethét, hogy az embernek igazán az az érzése, hogy ott ül az ebéd- vagy vacsoraasztalnál és áhítatosan hallgatja őt, amint néha elvontabb dolgokról, néha a napi kérdésekről elbeszélget, keresetlenül, minden gondolatát adva úgy, ahogy a pillanat megszűli.

Azokból az évekből talán tényleg nem maradt volna fönn más képünk, mint az Olympuson trónoló szellemóriásé, ha nincs itt a hűséges famulus, Eckermann, ki e mellé a hideg, szinte elérhetetlen régiókban lebegő fantóm mellé odaállítja az érző, meleg, emberien bölcs aggastyán élő alakját. Az a gazdagság, amely e könyvben van összegyűjtve, lenyűgöz, és — hangozzék bármily különösen — Goethe legszebb művei vannak itt összegyűjtve.

A XIX. század első harmadának domináló két szellemóriása Goethe és Napoleon. S mennyire más az a sors, mely reájuk haláluk után vár, mennyire ellentétes! A nagy hódító alakja köré már a század közepe táján valóságos mítosz szövődik. Hiába kísérti meg az objektív történetírás, hogy emberi méreteket adjon neki, hiába igyekszik őt a hétköznapi élet legapróbb mozzanataig követni: Napoleon mélyen tragikus sorsa megihleti a művészetek minden ágát, megihleti a költőket, sőt a nép képzeletét is és az apoteózis tökéletessé válik.

Viszont Goethénél megfordított irányt vesz ez a „halál utáni élet“. Hosszú földi pályájának vége felé kortársai már szinte elérhetetlenül magas szférákba emelték őt, az olympusi egyedüllét volt az

övé, amelyben ő maga is szinte megfagyott, és egészen egyedül maradt egy reá nézve teljesen új világ, új nemzedék közepett. Ezt a világot az övétől huszonöt évi szörnyű vajúdás választja el: ez a nemzedék ismeri, tiszteli őt ugyan, de hangjuk, érzésviláguk mégsem közös. És íme, — a hideg olympusi régió, melybe már az élő elköltözött, kezd lassanként fölmelegedni! A fenséges arcba egyre több és több emberi vonás költözik: nem sok hiányzik s fölismerjük benne önmagunkat, testvérünket: a küzdő, szenvedő, remélő, tűrő embert. Istennek lenni hideg, nem egyszer zordon gondolat; jól tudták ezt az Olympus urai, kik lejöttek a földre s emberré váltak, hogy a szív dobbanását és a vér melegét érezzék. Valóban szeretni csak emberit tudunk, s Goethe is azóta kezd igazán a mienk lenni, amióta „das Ewigmenschliche“ visszahozta őt közénk.¹

SZÖLLŐSY LAJOS

¹ Amikor Goethe halálának százados évfordulóján mindenfelé irodalomtörténeti szakemberek cikkei jelennek meg, bizonyára érdekelni fogja olvasóinkat a fenti cikk, melyben nem szakember, hanem moderm műveltségű laikus mondja el, mit jelent a mai ember számára Goethe.

A szerk.